

LIETUVOS KAIMO IR ŽEMĖS ŪKIO PLĖTROS BALTOJI KNYGA

Nacionalinės politikos iššūkiai, uždaviniai ir veiksmai iki 2030 m.

Žemės ūkio ministerija

2019

TURINYS

ĮVADAS	2
LIETUVOS KAIMO IR ŽEMĖS ŪKIO PLĖTROS IŠŠŪKIAI	7
KAIMO IR ŽEMĖS ŪKIO PLĖTROS STRATEGIJA	11
UŽDAVINIAI IR VEIKSMAI	12
1. KAIMO VIETOVĖŲ GYVYBINGUMAS	12
1.1 uždavinys. Stabdyti kaimo gyventojų skaičiaus mažėjimą	13
1.2 uždavinys. Užtikrinti kartų kaitą kaimo vietovėse	13
1.3 uždavinys. Pagerinti susisiekimą tarp miesto ir kaimo, kaimo infrastruktūrą	14
1.4 uždavinys. Stiprinti kaimo bendruomenes	14
1.5 uždavinys. Skatinti subalansuotą regionų plėtrą	15
2. KONKURENCINGO ŽEMĖS ŪKIO IR VERSLO KAIME PLĖTRA	16
2.1 uždavinys. Skatinti ūkių veiklos įvairinimą ir modernizavimą	17
2.2 uždavinys. Įtvirtinti kooperaciją ir bendradarbiavimą	17
2.3 uždavinys. Užtikrinti didesnės pridėtinės vertės kūrimą	18
2.4 uždavinys. Vystyti verslus kaime	18
2.5 uždavinys. Mažinti administracinę naštą	19
3. ŪKIŲ ATSPARUMAS RIZIKAI IR TVARUS ŪKININKAVIMAS	20
3.1 uždavinys. Mažinti neigiamą klimato kaitos poveikį žemės ūkiui	21
3.2 uždavinys. Stabdyti dirvožemio degradaciją, atnaujinti melioracijos sistemas	21
3.3 uždavinys. Diegti efektyvias rizikos valdymo priemones	22
3.4 uždavinys. Puoselėti tausojančią agrarinę aplinkosaugą	22
3.5 uždavinys. Pasiiekti proveržį ekologinio ūkininkavimo srityje	23
4. VIETINĖS PRODUKCIJOS VARTOJIMAS IR KAIMO ĮVAIZDIS	24
4.1 uždavinys. Plėsti maisto produktų eksportą	25
4.2 uždavinys. Didinti vietos vartojimą	25
4.3 uždavinys. Formuoti trumpas žemės ūkio ir maisto produktų tiekimo grandines	26
4.4 uždavinys. Plėtoti įvairių rūšių turizmą kaimo vietovėse	27
4.5 uždavinys. Gerinti kaimo įvaizdį ir skatinti kultūrinius projektus kaimo vietovėse	28
Baigiamosios nuostatos	29

ĮVADAS

2018 m. Lietuvos Respublika atšventė savo nepriklausomybės šimtmetį. Nuo pat XIX amžiaus tautinio atgimimo iki šių dienų Lietuvos kaimas yra tvirtas pilietiškumo ir ekonominio saugumo ramstis.

Valstiečiai stovėjo prie tautinės savimonės lopšio, maitino šalį ir klojo XX amžiaus pradžios Lietuvos valstybės ekonomikos pamatus. XXI amžiuje Lietuvos kaimas išlieka svarbia tradicijų, papročių ir paveldo tvirtove bei bendruomeniškumo židiniu, o žemės ir maisto ūkis – kokybiško ir skanaus maisto aruodu, patikimu darbdaviu ir penktadalio Lietuvos eksporto tiekėju. Lietuviški šeimos ūkiai, nepriklausomai nuo jų dydžio ir nuosavybės formos yra „kiečiausia investicija“ – investicija į žemę, kurios jokiais sąlygomis neperkelsi į kitas šalis. Šeimos ūkininkavimas yra daugiau nei profesinė veikla, nes ji atspindi gyvenimo būdą, pagrįstą vertybėmis ir tradicijomis. Lietuvos kaime gyvena trečdalis Lietuvos gyventojų, todėl kaimo išlikimas ir žemės bei maisto ūkio konkurencingumo užtikrinimas yra gyvybiškai svarbus Lietuvos saugumo aspektas:

- Norėdami, kad čia gyventų savarankiški, sveiki, turtingi ir laimingi žmonės, turime puoselėti kaimą, kuriame užtektų vietos visiems: šeimos ūkiams, žemės ūkio bendrovėms, kitiems verslams ir tiesiog ieškantiesiems ramybės gamtos prieglobstyje. Valstybė neišskiria konkrečių prioritetinių žemės ūkio sektorių, palikdama teisę patiems žemdirbiams nuspręsti ką gaminti, tačiau nurodydama esminius tvaraus ūkininkavimo principus: ūkinės veiklos įvairinimą, vietos sąlygų įvertinimą, orientaciją į didesnę pridėtinę vertę, bendradarbiavimą, kooperaciją ir inovacijų diegimą.
- Suprasdami globalizacijos iššūkius ir galimybes, turime racionaliai kurti ir panaudoti visą viešąją infrastruktūrą viešosioms ir privačiosioms paslaugoms teikti. Taip pat turime skatinti bendruomeniškumą, ieškodami naujų sąveikavimo, bendravimo ir paslaugų teikimo būdų. Kaimo vietovių plėtros strategijos turi būti grindžiamos integruotumo, partnerystės, teritorinio vientisumo, efektyvesnio vietos išteklių naudojimo principais;
- Suvokdami, kad žemės ūkis yra vienas imliausių sektorių technologinėms ir socialinėms inovacijoms, turime padėti jam drąsiai žengti XXI amžiuje.
- Suprasdami milžinišką vaidmenį, kuris tenka žemės ūkiui kovojant su klimato kaita ir aplinkos išsaugojimu, turime ugdyti šalies ūkininkų ir kitų kaimo gyventojų sąmoningumą ir

atsakomybės jausmą prisidėti prie aplinkos išsaugojimo, valdyti klimato kaitos riziką ir gerinti Lietuvos, kaip aplinką tausojančios šalies, įvaizdį.

- Tikėdami, kad kaimas išliks ir klestės, kol žmonės jaus jo poreikį, turime stiprinti Lietuvos ir užsienio šalių gyventojų įpročius vartoti Lietuvos ūkininkų ir gamintojų produkciją, domėtis kaimo kultūriniu paveldu, leisti laisvalaikį Lietuvos gamtoje ar istorinėse vietose kaimo vietovėse.

XXI amžiaus Lietuvos kaimo plėtros ir žemės ūkio viziją sudaro keturi vertikalūs ramsčiai ir keturios horizontalios jungtys, stiprinančios ramsčius.

Ramsčiai:

1. **Smulkieji ir vidutiniai ūkiai**, kurie daugiau gamina nišinę, ekologišką, sveikatai palankią, aukštesnės pridėtinės vertės žemės ūkio produkciją, tautinio paveldo ar kitą išskirtinę produkciją. Smulkieji ir vidutiniai ūkiai dažniausiai yra tik šeimos (ūkininkų) valdomi ūkiai.
2. **Stambieji ūkiai ir kiti stambūs žemės ūkio subjektai, užsiimantys žemės ūkio veikla**, kurie sukuria daug darbo vietų, tvarių technologijų priemonėmis gamina kokybišką produkciją, kuri sudaro svarbią dalį Lietuvos eksporto struktūroje.
3. **Verslas kaimo vietovėse**, kuris kuria darbo vietas, ir **maisto pramonė regionuose**, kuri užtikrina orias pajamas kaimo gyventojams ir yra svarbi eksporto plėtrai.
4. **Kaimo bendruomenės**, prisidedančios prie darnios verslo plėtros, saugios ir tvarios aplinkos kūrimo bei kultūros, socialinių ir kitų paslaugų teikimo kaimo gyventojams.

Jungtys:

1. **ES ir nacionalinės paramos lėšos** sudaro galimybes palaikyti žemdirbių pajamų lygį (tiesioginės išmokos) bei didinti ūkių ir kitų kaime veikiančių subjektų konkurencingumą (investicinė parama kaimo plėtrai). Laikydama save lygiaverte ES nare ir tikėdama, kad visiems ES žemdirbiams turi būti užtikrintos vienodos konkurencijos sąlygos, Lietuva siekia, kad tiesioginės išmokos jos žemdirbiams būtų ne mažesnės už ES vidurkį, skaičiuojant išmokas hektarui. Taip pat turime užtikrinti, kad viešosios lėšos žemdirbius, kaimo verslininkus, užsiimančius alternatyviąja veikla, bendruomenes ir kitus subjektus pasiektų skaidriai, greitai ir kuo paprasčiau.
2. **Konsultavimas ir mokymas** padės Lietuvos žemdirbiams ir kaimo verslininkams sužinoti apie inovacijas ir jų pritaikymą, naujausius vadybos metodus. Idealiu atveju konsultacijos turi

sudaryti sinergiją su skiriama ES investicine parama ir pasiekti kiekvieną Lietuvos žemdirbį ar kaimo verslininką.

3. **Kontroliuojančiųjų institucijų administracinės naštos mažinimas** turi sudaryti sąlygas ūkininkams ir verslininkams koncentruotis į tiesioginę savo veiklą ir veikti prognozuojamoje aplinkoje. Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba, Nacionalinė mokėjimo agentūra prie Žemės ūkio ministerijos ir kitos kontroliuojančios įstaigos turi tapti pirmiausia patariamosiomis ir tik po to kontrolės įstaigomis. Jų veikla neturi trukdyti ekonominės veiklos plėtrai kaime.
4. **Lietuviškos produkcijos vartojimo didinimas** gali užtikrinti žemės ūkio gamybos apimčių didėjimą ir pragyvenimo lygio kilimą kaime. Todėl turime kurti priemones, skatinančias žemės ūkio ir maisto produktų vidaus vartojimą ir eksportą, biomasės paruošimą ir naudojimą. Taip pat turime didinti įvairių paslaugų prieinamumą kaimo vietovėse.

Šiuos ramsčius ir jungtis turi sustiprinti bendradarbiavimas su kitomis ministerijomis: Aplinkos, Ekonomikos ir inovacijų, Energetikos, Finansų, Krašto apsaugos, Kultūros, Socialinės apsaugos ir darbo, Susisiekimo, Sveikatos apsaugos, Švietimo, mokslo ir sporto, Teisingumo, Užsienio reikalų, Vidaus reikalų. Įgyvendinant Lietuvos kaimo ir žemės ūkio plėtros viziją, šios ministerijos taip pat turi prisidėti savo priemonėmis ir finansiniu indėliu, aktualių teisės aktų peržiūra ar naujų kūrimu.

Kaimo ir žemės ūkio plėtros baltoji knyga (Baltoji knyga) nubrėžia ilgalaikės nacionalinės politikos strateginius iššūkius, uždavinius ir veiksmus, kuriais bus palaikomas kaimo vietovių gyvybingumas, didinamas žemės ūkio konkurencingumas, užtikrinamas tvarumas, mažinamas neigiamas klimato kaitos ir kitų rizikos veiksnių poveikis ir gerinamas kaimo įvaizdis bei patrauklumas.

Kertinė kaimo plėtros ir žemės ūkio politikos sėkmės sąlyga yra sutelktos žemdirbių savivaldos, nacionalinės ir vietos valdžios, nevyriausybinių organizacijų (NVO) ir mokslo, mokymo bei konsultavimo organizacijų ir įstaigų pastangos įgyvendinant *Baltosios knygos uždavinius*.

Baltojoje knygoje siūlomiems sprendimams pasitelktos technologinės ir socialinės (organizacinės) inovacijos, naujausios taikomosios mokslo žinios. Daug Lietuvos ūkių vykdo mišrią gamybą, plėtodami tiek gyvulininkystę, tiek augalininkystę, tiek kitas žemės ūkio šakas. Toks veiklų

įvairinimas ir turėtų būti skatinamas. Veiklų derinimas leidžia ūkiams mažinti riziką ir geriau panaudoti žemės bei kapitalo išteklius.

Ūkio gamybos specializaciją lemia jo turimi gamtiniai ištekliai: dirvožemio kokybė, reljefas ir kiti veiksniai. Vieniems Lietuvos regionams neišvengiamai būdinga gyvulininkystė, kituose didesnę pelną generuoja javų ir rapsų auginimas, trečiuose - uogininkystė, sodininkystė ar daržininkystė. Todėl Baltojoje knygoje nenurodomi prioritetiniai šalies žemės ūkio sektoriai, tačiau kaimo ir žemės ūkio plėtros politika orientuojama į šalies regionų specifiką. Žemės ūkio sektoriams, patiriantiems tam tikrų sunkumų (pvz.: gerokai sumažėjusios produkcijos supirkimo kainos, epideminės ligos, per metus ženkliai sumažėję gamybos vienetai (gyvulių skaičius arba plotas), draudimai produkcijos eksportui), planuojama operatyvi valstybės parama.

Ūkių tipų samprata ir jų perspektyvos vertinimas

Pagal ES priimtą ūkių struktūros tyrimų metodiką, kuri remiasi dviem pagrindiniais rodikliais – ūkio ekonominiu dydžiu, apibūdinančiu jo gamybos potencialą, ir ūkio tipu, apibūdinančiu jo specializaciją, galima išskirti penkis pagrindinius Lietuvos ūkių tipus:

- **Natūriniai ir pusiau natūriniai ūkiai** – ūkiai, kuriuose didesnė ar visa žemės ūkio produktų gamyba skirta ne šiems produktams parduoti, o tik patiems gamintojams vartoti (natūriniai ūkiai) ar daliniam pragyvenimo šaltiniui sukurti (pusiau natūriniai ūkiai). Šio tipo ūkiuose tik papildomai gaunant pajamų iš kitos veiklos (pvz.: kitas užimtumas, kūrybinės veiklos ar ne žemės ūkio verslas) galima tikėtis oraus pragyvenimo lygio. Šiems ūkiams skiriamos tiesioginės išmokos ir kitos išmokos, tačiau pretenduoti į investicinę paramą jie turėtų tik pagrindę ūkinės-komercinės veiklos siekius ir plėtros perspektyvas;
- **Smulkieji versliniai ūkiai** – ūkiai, kurių produkcijos standartine verte išreikštas valdos ekonominis dydis yra ne mažesnis kaip 4 000 Eur ir ne didesnis kaip 7 999 Eur. Šio tipo ūkiai, gaudami pajamų iš savo veiklos, gali užsitikrinti minimalų pragyvenimo lygį. Šiems ūkiams skiriamos tiesioginės išmokos ir kitos išmokos, tačiau pretenduoti į investicinę paramą jie turėtų įrodę ūkinės-komercinės veiklos siekius ir plėtros perspektyvas per bendradarbiavimą, kooperuodamiesi arba gamindami aukštesnės pridėtinės vertės produkciją. Teikiant investicinę paramą tokiems ūkiams turėtų būti sudaromos palankesnės finansavimo sąlygos (pvz.: ženkliai paprastesnės paramos teikimo sąlygos, palankesni atrankos kriterijai);
- **Vidutiniai versliniai ūkiai** – ūkiai, kurių produkcijos standartine verte išreikštas valdos ekonominis dydis yra ne mažesnis kaip 8 000 Eur ir ne didesnis kaip 24 999 Eur. Šiems ūkiams

skiriamos tiesioginės išmokos ir kitos išmokos, o teikiant investicinę paramą tokiems ūkiams turėtų būti sudaromos palankesnės finansavimo sąlygos (pvz.: santykinai mažesnis prisidėjimas savo lėšomis, palankesni atrankos kriterijai);

- **Stambieji versliniai ūkiai** – ūkiai, kurių produkcijos standartine verte išreikštas valdos ekonominis dydis yra ne mažesnis kaip 25 000 Eur. Šiems ūkiams skiriamos tiesioginės išmokos ir kitos išmokos. Teikiant investicinę paramą tokiems ūkiams neturėtų būti sudaromos palankesnės finansavimo sąlygos.

Neatsižvelgiant į ūkių tipą tam tikrais atvejais teikiant investicinę paramą gali būti numatomi papildomi atrankos balai, pvz., atskiriems sektoriams patiriant didelių sunkumų, skatinant ūkių bendradarbiavimą ir kooperacinius projektus, sudarant sąlygas mažiau ekonomiškai pajėgiuose regionuose sukurti itin daug darbo vietų, įgyvendinant inovatyvias prie klimato kaitos mažinimo prisidedančias priemones ir kitus aplinkosauginius tikslus.

Sinergija su kitais strateginiais dokumentais

Baltoji knyga papildoma kitus svarbius strateginius dokumentus, apibrėžiančius Lietuvos vystymosi kryptis iki 2030 m.:

- Nacionalinė pažangos strategija „Lietuva 2030“;
- Lietuvos pažangos programa 2030;
- Jungtinių tautų vystymosi darbotvarkė iki 2030 m.;
- ES strategija „Bioekonomika Europai – inovacijos vardan tvaraus augimo“;
- Nacionalinė klimato kaitos valdymo politikos strategija;
- Lietuvos sumaniosios specializacijos strategija;
- Demografijos, migracijos ir integracijos politikos 2018–2030 m. strategija;
- Lietuvos regioninės politikos Baltoji knyga;
- Nacionalinė darnaus vystymosi strategija;
- Sektorinės žemės ūkio strategijos ir programos.

LIETUVOS KAIMO IR ŽEMĖS ŪKIO PLĖTROS IŠŠŪKIAI

1 iššūkis. Kaimo vietovių gyvybingumas

2018 metais, palyginti su 2004 metais, kaimo gyventojų skaičius sumažėjo 18,5 proc., o jauniausio amžiaus asmenų (iki 15 metų) – 38,2 proc. Tai rodo, kad menksta kaimo bendruomenių žmogiškasis potencialas ir mažėja jų galimybės atsinaujinti. Kaimo plėtros ir žemės ūkio politika turėtų daugiau prisidėti prie kaimo vietovių gyvybingumo stiprinimo ir sumažinti emigracijos iš kaimo vietovių mastą, sudaryti sąlygas kurtis ir dirbti kaime. Emigraciją stabdytų mažesnis kaime gaunamų pajamų atotrūkis nuo miestiečių pajamų ir didesnės galimybės pasirinkti įvairias veiklas. Pajamos iš žemės ūkio veiklos Lietuvoje vis dar išlieka svarbus pragyvenimo šaltinis daugeliui kaimo regionų gyventojų, nes kaimo vietovėse trūksta kitokios veiklos alternatyvų. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, užimtumas žemės ūkyje, miškininkystėje ir žuvininkystėje nors ir mažėja (2004 m. buvo 18,5 proc.), tačiau vis dar išlieka svarbus (2017 metais siekė 7,8 proc.).

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, nuo narystės ES pradžios 2004–2016 metais Lietuvoje ūkių skaičius sumažėjo 40,6 proc. Pajamas iš žemės ūkio veiklos gaunančiųjų struktūros pokyčiai rodo, kad ūkių skaičiaus mažėjimą lemia ne tik vyresnio amžiaus ūkininkų pasitraukimas iš žemės ūkio veiklos. Vertinant veiklą nutraukusių ūkininkų demografines charakteristikas, matyti, kad dažniau nei kitose amžiaus grupėse, ūkininkaujančiųjų ir jų šeimos narių skaičius mažėjo darbingo amžiaus 40–49 metų ir 30–39 metų grupėse. 2016 metais jaunų, iki 29 metų, ūkininkaujančiųjų ir jų šeimos narių skaičius tesiekė 13,1 tūkst. asmenų (tai yra 7 proc. visų 14–29 metų amžiaus asmenų, gyvenančių kaime).

Gyventojų skaičiaus mažėjimą kaimo vietovėse didina bedarbystė, verslumo ir žinių stoka. Ir toliau išliekant panašioms demografinėms tendencijoms, bus vis sunkiau užtikrinti kaimo regionų, ypač retai apgyvendintų, gyvybingumą. Daugelyje rečiausiai apgyvendintų šalies savivaldybių, palyginti su kitomis savivaldybėmis, žemės ūkio produkcijos gamybos apimtys yra mažiausios, neužtikrinamas gamtines sąlygas atitinkantis ūkininkavimas ir jo tęstinumas.

2 iššūkis. Konkurencingo žemės ūkio ir verslo kaime plėtra

Technologinis atsinaujinimas ir ūkių modernizavimas lemia konkurencingumo didinimą. Nors 2004–2017 metų laikotarpiu žemės ūkiui ir kaimo plėtrai skirta paramos metinė suma išaugo

3,5 karto, o skaičiuojant vienam kaimo vietovių gyventojui, padidėjo daugiau nei 4,3 karto, namų ūkių pajamos kaimo vietovėse, lyginant su miestu, nuolat mažėja. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2005 ir 2017 metais namų ūkių mėnesinės pajamos, tenkančios vienam gyventojui, siekė 66 proc. didžiųjų miestų gyventojų analogiško rodiklio. Verslumo skatinimas, inovacijų diegimas, veiklos įvairinimas, kooperacija ir bendradarbiavimo galimybių panaudojimas daro esminę įtaką pajamų atotrūkio mažinimui tarp kaimo ir miesto gyventojų, esamų darbo vietų išlaikymui bei naujų kūrimui.

Žemės ūkio subjektų konkurencingumo sėkmės veiksniai taip pat yra gebėjimas taikyti naujas žinias, pereiti nuo standartinės produkcijos prie nišinių ar aukštesnės pridėtinės vertės produktų gamybos, teikti įvairias paslaugas ir vietos gyventojams, ir atvykusiesiems, pasinaudoti rekreaciniais ir kitais gamtiniais bei kultūriniais vietovės ištekliais.

3 iššūkis. Ūkių atsparumas rizikai ir tvarus ūkininkavimas

Dabartinėje dinamiškoje aplinkoje kaskart pasikeitus ūkininkavimo iššūkiams, tenka ieškoti naujų priemonių, galinčių padėti sumažinti ūkių veiklos riziką. Pastaraisiais metais Lietuvoje buvo vis daugiau dėmesio skiriama ūkininkų veiklos rizikai mažinti: buvo ir yra teikiama įvairiapusė investicinė parama ūkių veiklos modernizavimui, įvairinimui, gerinamas priėjimas prie finansavimo šaltinių, o draudžiantis nuo įvairių rizikų, kompensuojama dalis įmokos. Krintant kainoms dėl perprodukcijos yra taikomos rinkos reguliavimo priemonės, kurios bent iš dalies kompensuoja ūkininkų finansinius praradimus. Vis dėlto, siekiant valdyti ekonomines ūkių rizikas, svarbu tobulinti esamas bei diegti naujas ir efektyvias rizikos valdymo priemones, kad kuo daugiau žemdirbių galėtų jomis pasinaudoti.

Klimatas yra vienas svarbiausių nuolat kintančių veiksnių, lemiančių augalų augimą, dirvožemio agrocheminius procesus, augalų bei gyvulių ligų ir kenkėjų paplitimą, agrotechnologijų poveikį, žemės ūkio produkcijos apimtį, ekonomines, aplinkosaugines ir socialines pasekmes. Ūkininkavimas yra viena pagrindinių veiklų, turinti įtakos sprendžiant klimato kaitos, aplinkos apsaugos ir kraštovaizdžio bei biologinės įvairovės išsaugojimo klausimus kaimo vietovėse. Kita vertus, tik taikydami tvarų ūkininkavimo modelį ateityje turėsime adekvačių pajamų.

Su klimato kaitos švelninimu ir jos neigiamos įtakos mažinimu ir prisitaikymu siejasi ir sprendimai, susiję su dirvožemio degradacijos mažinimu, melioracijos sistemų atnaujinimu,

sumanos ir agrarinės aplinkosaugos priemonių diegimu bei ekologinio ūkininkavimo plėtra ir alternatyvių energijos šaltinių platesniu pritaikymu. Specifinių aplinkai palankių ūkininkavimo praktikų taikymas prisideda prie gerėjančios aplinkos būklės, todėl tikslinės investicijos yra būtinos ir siekiant išspręsti kylančias aplinkosaugos bei prisitaikymo prie klimato kaitos problemas. ES ir valstybės remiamos investicijos yra būtinos siekiant išspręsti ūkiams kylančias minėtas problemas.

4 iššūkis. Vietinės produkcijos vartojimas ir kaimo įvaizdis

Šiuo metu tik labai nedidelė dalis ūkininkų, kooperatyvų ir žemės ūkio bendrovių vykdo pirminį ar antrinį savo gaminamos produkcijos perdirbimą. Trumpų žemės ūkio ir maisto produktų tiekimo grandinių plėtojimą trukdo įvairios kliūtys, pvz.: žinių, iniciatyvos ir įgūdžių trūkumas, siekiant pradėti naują veiklą, susijusią su tiesioginiais pardavimais; teisinio reguliavimo trūkumai; aukšti veterinarijos reikalavimai; ribotas prieinamumas prie finansavimo šaltinių ir aukštos vietinių produktų kainos; ribotas produkcijos asortimentas ir nepakankami jos kiekiai; produkcijos sezoninis pobūdis; bendradarbiavimo ir kooperacijos stoka; sudėtingas viešųjų pirkimų reglamentavimas, siekiant aprūpinti vietiniais žemės ūkio ir maisto produktais viešojo sektoriaus įstaigas ir institucijas.

Per pastarąjį dešimtmetį Lietuvoje daugėjo iniciatyvų kurti vietinio maisto rinką, pagrįstą trumpomis žemės ūkio ir maisto produktų tiekimo grandinėmis, plėtojant įvairius produktų tiesioginių pardavimų būdus – mobiliuosius ir stacionarius ūkininkų turgus, ūkių parduotuves, pardavimus tiesiogiai iš ūkių, išankstinio užsakymo ir pristatymo sistemas bei kitas partnerystės tarp gamintojų ir vartotojų formas. Šie tiesioginiai pardavimai buvo plėtojami suvienijus gamintojų ir vartotojų interesus. Gamintojai, ypač smulkieji ir vidutiniai, mažėję žemės ūkio produkcijos kainoms, ieško galimybių išlikti gyvybingais ir surasti vietą rinkoje, imdamiesi perdirbti savo ūkiuose užaugintą arba pagamintą produkciją ir ją parduodami tiesiogiai, o vartotojai, stiprėję jų nuostatoms dėl sveikos mitybos ir švarios aplinkos, siekia patenkinti savo poreikius, įsigydami šviežių ir natūralių vietoje užaugintų arba pagamintų žemės ūkio ir maisto produktų. Efektyviai veikiančios trumpos žemės ūkio ir maisto produktų tiekimo grandinės atveria dideles galimybes Lietuvos kaimui.

Naujausios iniciatyvos (e. kuponai mažose parduotuvėse ir turgavietėse) skatins vietos produktų vartojimo didinimą, socialinės ir ekonominės atskirties tarp miesto ir kaimo mažinimą.

Lietuvos žemės ūkio gamybos potencialas viršija vidaus paklausą, todėl perteklinė produkcija yra sėkmingai realizuojama eksporto rinkose. 2017 metais žemės ūkio ir maisto produktų eksporto dalis Lietuvos eksporto struktūroje siekė 18,3 proc., o vertė, lyginant su 2004 metais, išaugo 5,4 karto. Lietuvos gamintojams pavyko ne tik padidinti eksporto apimtį, bet ir išplėsti eksporto geografiją. 2004 metais produktų išvežta į 98 šalis, o 2018 metais – į 180. Tačiau aukštos pridėtinės vertės gaminiai sudaro nedidelę Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktų eksporto dalį. Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktų eksporto struktūroje didėja maisto žaliavoms tenkanti dalis (pvz., grūdai). Taigi svarbu šalia tradicinių Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktų rūšių (pieno, grūdų, mėsos, konditerijos produktų) eksporto, skatinti eksportą ir kitose srityse, pvz., aukštos kokybės produktų.

XXI amžiaus pirmojo dešimtmečio Lietuvos kaimo įvaizdis yra fragmentuotas ir nelabai atitinka realią situaciją. Kaimo įvaizdžio formavimas, nuolatinis jo gerinimas gali padėti kaimui tapti patrauklesniu jo gyventojams bei lankytojams. Teigiamas kaimo įvaizdis sukuria aukštesnę pridėtinę vertę kaimo vietovių produktams, paslaugoms, suteikia strateginį pranašumą stiprėjant pasaulinei konkurencijai, daro įtaką tautinio bei regioninio tapatumo raidai. Kaimo įvaizdžio gerinimas (pvz., šūkis „Kaime gyventi gera“) persipina su įvairių rūšių turizmo kaimo vietovėse skatinimu, kultūriniais renginiais ir projektais, byloja, kad ir kaime galima užsidirbti ne mažiau, nei mieste, ir oriai gyventi.

Vizija

Konkurencingi, tvarūs ūkiai ir gyvybingas kaimas

Tikslas

Modernus ir patrauklus gyventi Lietuvos kaimas

Iššūkiai:

- 1. Kaimo vietovių gyvybingumas;**
- 2. Konkurencingo žemės ūkio ir kaimo verslo plėtra;**
- 3. Ūkių atsparumas rizikai ir tvarus ūkininkavimas;**
- 4. Vietinės produkcijos vartojimas ir kaimo įvaizdis.**

UŽDAVINIAI IR VEIKSMAI

1. KAIMO VIETOVIŲ GYVYBINGUMAS

1.1 uždavinys. Stabdyti kaimo gyventojų skaičiaus mažėjimą

1.2 uždavinys. Užtikrinti kartų kaitą kaimo vietovėse

1.3 uždavinys. Pagerinti susisiekimą tarp miesto ir kaimo

1.4 uždavinys. Stiprinti kaimo bendruomenes

1.5 uždavinys. Skatinti subalansuotą regionų plėtrą

Mažėjant gyventojų tankumui kaime, mažėja ekonominis kaimo potencialas, traukiasi svarbiausių viešųjų paslaugų tinklas, todėl blogėja gyvenimo kokybė ir silpnėja kaimo vietovių potencialas atkurti žmogiškuosius išteklius. Susiformuoja uždaras ratas, kuomet viena kitą apibrėžia kaimo žmonių populiacijos dydis ir kaimo perspektyvos. Kaimo vietovių gyvybingumą galime padidinti tik pritraukdami naujų gyventojų iš miesto, skatindami grįžti emigravusius piliečius. Gyvenimo kaime patrauklumą turi padidinti geresnis susisiekimas ir elektroninės paslaugos, viešųjų paslaugų prieinamumas bei aktyvios kaimo bendruomenės. Papildomų impulsų kaimo vietovėms gali suteikti subalansuota regionų plėtra.

Planuojami pasiekimai 2030 m.:

- Lietuvos kaimo vietovėse gyvena ne mažiau kaip 35 proc. Lietuvos gyventojų (2017 metais buvo 32,9 proc.),

- Kaimo vietovėse gyvena 36 proc. Lietuvos jaunimo (14–29 metų amžiaus) (2017 metais buvo 35,5 proc.),

- Ūkininkai, jaunesni nei 45 metų, sudaro 25 proc. visų ūkininkaujančiųjų (2017 metais buvo 19,8 proc.).

VEIKSMAI

1.1 uždavinys. Stabdyti kaimo gyventojų skaičiaus mažėjimą

1. Padėti kaimo ir ne kaimo gyventojams ir iš užsienio grįžusiems arba ketinantiems grįžti Lietuvos piliečiams, siekiantiems kurti verslą arba užsiimti žemės ūkiu ir miškininkyste kaime;
2. Derinti valstybės teikiamas lengvatines būsto paskolas ir kitas valstybės finansuojamas priemones regionuose besikuriantiems gyventojams su investicinės paramos priemonėmis ūkiams ir verslams kaime steigti ir plėtoti;
3. Raginti savivaldybes plėtoti savivaldybių būsto fondą kaimo vietovėse, kad aukštos kvalifikacijos specialistai, atvykstantys dirbti į kaimą, galėtų išsinuomoti ar įsigyti būstą;
4. Remti ūkininkus naujakurius ir kaime besikuriančius specialistus;
5. Sudaryti sąlygas kontroliuojamai imigracijai – kitų šalių kvalifikuotiems žemės ūkio darbininkams ir specialistams, galintiems dirbti kaime (kol tai nestabdys Lietuvos žemdirbių uždarbio augimo).

1.2 uždavinys. Užtikrinti kartų kaitą kaimo vietovėse

1. Skatinti jaunųjų ūkininkų įsikūrimą, teikiant prioritetą ir kuriant atskiras paramos schemas jaunesiems ūkininkams pagal įvairias ES ir nacionalinės paramos priemones;
2. Diegti organizacines ir edukacines inovacijas, kuriomis siekiama įgyvendinti šiuolaikinius, jaunimui patrauklius verslo modelius: mentorystės ir „mokymosi darant“ projektus, edukacines veiklas ir išvykas;
3. Sukurti ir plėtoti programas, skatinančias studijas baigusius jaunuolius dirbti kaimo vietovėse;
4. Remti jaunuosius ūkininkus skiriant papildomas tiesiogines išmokas;
5. Plėsti viešųjų paslaugų ir infrastruktūros tinklą gyvenantiesiems kaime, pasinaudojant dalijimosi ekonomikos geraisiais pavyzdžiais.

1.3 uždavinys. Pagerinti susisiekimą tarp miesto ir kaimo, kaimo infrastruktūrą

1. Gerinti vietinių kelių infrastruktūrą. Skatinti viešojo ir privataus sektoriaus partnerystę sudarant sąlygas vietinių kelių priežiūrai panaudoti ūkininkų ir kaimo vietovėse veikiančių verslo subjektų turimą techniką ir išteklius;
2. Bendradarbiaujant su savivaldybėmis optimizuoti viešojo transporto tinklą, taip palengvinant susisiekimą tarp miesto ir kaimo;
3. Remti iniciatyvas, kurios iš dalies kompensuotų transporto paslaugų trūkumą, t. y. kaimo bendruomenių projektus, kurie padėtų suorganizuoti kolektyvinių transporto priemonių naudojimą pagal kaimo gyventojų poreikius (pvz.: vaikams vežioti į papildomus užsiėmimus, senjorams – į sveikatos priežiūros įstaigas, suaugusiems gyventojams – į miestą dirbti ar pasinaudoti viešosiomis paslaugomis ir t.t.);
4. Išlaikyti platų interneto pasiekiamumą ir plėtoti jo spartą kaimo vietovėse atitinkančias viešąsias e. paslaugas, skatinti atvirą Žemės ūkio ministerijos ir jai pavaldžių organizacijų bei kitų institucijų duomenų prieinamumą;
5. Išsaugoti atviros prieigos interneto vietas kaimo bibliotekose ir daugiafunkčiuose centruose, sudarant sąlygas tiek vietiniams gyventojams, tiek lankytojams nemokamai naudotis internetu. Gerinti internetu teikiamų viešųjų paslaugų kokybę ir didinti šių paslaugų apimtį.

1.4 uždavinys. Stiprinti kaimo bendruomenes

1. Sudaryti sąlygas bendruomenėms kurti jaukią, saugią, kultūringą ir sveiką aplinką Lietuvos kaime;
2. Diegti inovatyvius bendruomenių projektus, skirtus kurti verslus kaime (ypač projektus, besiremiančius dalijimosi ekonomikos ir socialinio verslo principais) ir įtraukti socialiai pažeidžiamus vietos gyventojus ar jų grupes;
3. ES ir valstybės paramos priemonėse prioritetą teikti bendruomenių projektams, susijusiems su socialinės atskirties mažinimu, vaikų ir jaunimo užimtumu, naujų darbo vietų kūrimu, įtraukiant vietos gyventojus ir juos motyvuojant iš „pašalpos gavėjų“ tapti „pajamų generatoriais“;
4. Sudaryti teisinis ir finansines prielaidas kaimo bendruomenėms teikti socialines paslaugas, prisidedant prie savivaldybių ir seniūnijų kai kurių funkcijų vykdymo;

5. Padėti bendruomenių projektams, kurie sudarytų sąlygas vietos gyventojams atnaujinti ar įgyti kompetencijų ir suteiktų gebėjimų panaudoti vietos išteklius pajamoms gauti, ugdytų bendruomenių lyderių kompetencijas arba pritrauktų tokių lyderių iš miesto. Bendruomenių lyderių darbas už projektinę veiklą turi būti atlygintas.

1.5 uždavinys. Skatinti subalansuotą regionų plėtrą

1. Puoselėti tvarų ūkininkavimą, atsižvelgiant į atskiruose šalies regionuose vyraujančius gamtinius išteklius ir nusistovėjusias žemės ūkio gamybos kryptis. Mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse skatinti gyvulininkystę ir kitas nuo dirvožemio derlingumo mažiau priklausančias veiklas. Tuose regionuose, kuriuose vyrauja saugomos teritorijos, plėtoti ekologinę ir kitų formų tausojantį ūkininkavimą bei kaimo turizmą. Miškingose teritorijose remti verslus, susijusius su darniu miškininkavimu, žaliaja energetika ir medienos apdirbimu.
2. Plėtoti maisto gamybą ir perdirbimą regionuose (pvz., skatinti skirtingas žemės ir maisto ūkio šakas);
3. Pritaikyti regioninį ES ir valstybės paramos skirstymo modelį, sudarant geresnes galimybes kurti ir vystyti žemės ūkio ar kitą veiklą tuose Lietuvos regionuose, kur ryškiausia populiacijos mažėjimo tendencija arba yra didžiausias nedarbo lygis;
4. Užtikrinti bioekonomikos, žiedinės ekonomikos ir žaliosios energetikos plėtrą regionuose;
5. Stiprinti Žemės ūkio ministerijos, jos valdymo srities įstaigų, savivaldybių žemės ūkio skyrių ir žemdirbių savivaldos bendradarbiavimą teikiant informavimo ir konsultavimo paslaugas kuo platesniam ūkininkų, kaimo gyventojų ir kaime veikiančių verslo subjektų skaičiui.

2. KONKURENCINGO ŽEMĖS ŪKIO IR VERSLO KAIME PLĖTRA

2.1 uždavinys. Skatinti ūkių veiklos įvairinimą ir modernizavimą

2.2 uždavinys. Įtvirtinti kooperaciją ir bendradarbiavimą

2.3 uždavinys. Užtikrinti didesnės pridėtinės vertės kūrimą

2.4 uždavinys. Vystyti verslus kaime

2.5 uždavinys. Mažinti administracinę naštą

Moksliniais tyrimais pagrįstos ir įdiegtos inovacijos gali padidinti Lietuvos žemės ūkio pažangą, konkurencingumą, leisti ištrūkti iš vidutinių pajamų spąstų. Inovacijos taip pat gali padėti įveikti dėl įvairių priežasčių kylančias krizes bei gerokai paskatinti verslų kaime plėtrą. Aukštesnės pridėtinės vertės kūrimas, kooperacija taip pat sąlygoja žemės ūkio ir verslo konkurencingumą. Naujų verslų kūrimasi, ūkių plėtrą ir įvairias iniciatyvas kaimo vietovėse stabdo pertekliniai administraciniai reikalavimai. Darnios demokratinės valstybės pasižymi aktyviu bendradarbiavimu su nevyriausybiniais sektoriumi tiek teikiant viešąsias paslaugas, tiek ieškant sprendimų kylantiems iššūkiams įveikti.

Planuojami pasiekimai 2030 m.:

- Lietuva pagal žemės ūkio gamybos našumą užima 13 poziciją ES (2017 m. – 23 vieta);
- Žemės ūkyje sukuriama bendroji pridėtinė vertė, tenkanti sąlyginiam darbuotojui, prilygsta ES vidurkiui (2017 m. siekė 57 proc. ES vidurkio);
- Žemės ūkyje veikiančių ūkio subjektų skaičiaus augimas – 15 proc. (2018 m. žemės ūkio, miškininkystės ir žuvininkystės srityse veikė 2416 ūkio subjektų).

VEIKSMAI

2.1 uždavinys. Skatinti ūkių veiklos įvairinimą ir modernizavimą

1. Bendradarbiaujant su mokslininkais, konsultantais, žemdirbių savivalda ir verslu diegti pažangiausias technologijas Lietuvos ūkiuose (robotizuoti ūkiai, dirbtinis intelektas ir kt.);
2. Motyvuoti daugelį Lietuvos ūkių, ypač smulkiuosius, specializuotis ir orientuotis į nišinės produkcijos (uogų, vaisių, grybų, vaistinių ir prieskoninių augalų, pluoštinių kanapių, aukštos kokybės mėsos, pieno, tautinio paveldo ir kitų produktų) gamybą, apdorojimą, perdirbimą, siekiant išlikti konkurencingais gaminant mažiau, bet parduodant brangiau;
3. Skleisti informaciją apie moksliniais tyrimais pagrįstų inovacijų diegimo ūkiuose ir kaimo vietovėse galimybes ir perspektyvas. Skatinti ūkininkų bendradarbiavimą su mokslininkais ir konsultantais. Remti žemės ūkio inovacijų mokslinių tyrimų rezultatų, inovacijų kūrimo, diegimo ir sklaidos ūkiuose, maisto pramonėje bei kaimo vietovėse projektus. Steigti arba plėtoti esamus parodomuosius ūkius atskiruose šalies regionuose;
4. Remti mišriųjų ūkių, gebančių įvairinti pajamų struktūrą, kūrimąsi ir modernizavimą;
5. Užtikrinti tvarų žemės naudojimą įvairiomis administracinėmis priemonėmis mažinant apleistų ir nedirbamų žemių plotus. Taip pat užtikrinti, kad tiesioginės išmokos nebūtų skiriamos asmenims, nevykdantiems realios ūkinės ar visuomenei svarbios aplinkosauginės veiklos.

2.2 uždavinys. Įtvirtinti kooperaciją ir bendradarbiavimą

1. Remti ūkininkų bendradarbiavimą ir dalijimosi ekonomiką (dalijimąsi technika, įranga, aruodais ir kt.) paprastinant viešosios paramos teikimo ir kontrolės taisykles;
2. Skatinti kooperaciją ir plėtoti įvairias jos formas (pvz.: jungtinė veikla, kooperacija, bendradarbiavimas, gamintojų grupės ir kt.), atliekant teisės aktų peržiūrą, teikiant prioritetą kooperatyvų veiklai skirstant ES ir valstybės investicijas. Inicijuoti skirtingų žemės ūkio sektorių (pvz., augalininkystės ir gyvulininkystės) ar žemės ūkio ir maisto produktų tiekimo grandinės dalių (pvz., gamybos ir prekybos) kooperatyvų ir kitų bendradarbiavimo formų plėtrą;
3. Remti kooperatyvų ir gamintojų grupių projektus, skirtus organizuoti bendrą logistikos, rinkodaros, apskaitos, teisinių ir kitų paslaugų teikimą;

4. Inicijuoti kooperatyvų projektus, skirtus jų nariams ir vadovams mokyti ar konsultuoti taikant mentorystės, „mokymosi darant“, verslo angelų bei kitas modernias formas ir bendradarbiaujant su profesinėmis mokyklomis, kolegijomis ar universitetais;
5. Sudaryti sąlygas verslo plėtrai kaime rangos pagrindu. Skatinti prekių ir paslaugų teikimo ar pardavimo santykius tarp įvairaus dydžio ūkių.

2.3 uždavinys. Užtikrinti didesnės pridėtinės vertės kūrimą

1. Sudaryti sąlygas didesnės pridėtinės vertės produkcijos gamybos ir perdirbimo plėtrai, investuojant ES ir valstybės lėšas;
2. Skatinti ūkius dalyvauti visuose vertės kūrimo etapuose, išskiriamuose žiedinėje ekonomikoje, akcentuojant ūkininkų bendradarbiavimo ryšių su vartotoju kūrimą, žemės ūkio gamybos ir maisto atliekų perdirbimą;
3. Bendradarbiaujant su investuotojais, mokslininkais, konsultantais ir žemdirbių savivalda siūlyti žemdirbiams ir gamintojams, kokie Lietuvos žemės ūkio produktai gali būti perdirbami į didesnės pridėtinės vertės produktus (pvz.: medicinos ir kosmetikos produktus, funkcinį maistą, maisto papildus ir jų priedus) ir brangiau parduodami rinkoje;
4. Racionaliai paprastinti reikalavimus maisto tvarkymo subjektams, mažais kiekiais gaminantiems maisto produktus ir tiekiantiems juos tiesiogiai galutiniam vartotojui;
5. Bendradarbiaujant su Lietuvos ir užsienio mokslininkais, konsultavimo organizacijomis ir žemdirbių savivalda šviesti žemės ūkio subjektus didesnės pridėtinės vertės ir bioekonomikos plėtros klausimais, organizuojant konferencijas, seminarus ir pažintinius vizitus.

2.4 uždavinys. Vystyti verslus kaime

1. Bendradarbiaujant su verslą skatinančiomis viešosiomis įstaigomis, verslo savivaldos organizacijomis, vietos veiklos grupėmis ir kaimo bendruomenėmis gerinti sąlygas verslui kaime ir vykdyti aktyvią šviečiamąją veiklą, skatinant tvarių verslų kūrimąsi bei plėtrą, išsaugoti esamas darbo vietas ir kurti naujas;
2. Tęsti verslo projektų kaime rėmimą ES lėšomis, mažinant administracinę našą ir orientuojantis į rezultatus;
3. Skatinti kaimo bendruomenes daugiau užsiimti verslu, įskaitant ir socialinį verslą;
4. Drąsinti daugiau ūkininkų šeimos narių rinktis ne žemės ūkio veiklą;

5. Atsižvelgiant į retėjantį paslaugų infrastruktūros tinklą Lietuvos kaime, orientuoti verslą į mobiliąsias paslaugas, elektroninę prekybą ir panašius verslo modelius, lanksčiai prisitaikančius prie išsėtinės paklausos.

2.5 uždavinys. Mažinti administracinę naštą

1. Plėsti skaitmeninių duomenų bazių naudojimą vertinant ES investicijų projektus ir administruojant paramos gavėjų ir kitų ūkine veikla besiverčiančiųjų įsipareigojimus;
2. Plėtoti konsultavimo ir informavimo paslaugas regionuose asmenims, siekiantiesiems tiekti maisto produktus rinkai;
3. Užtikrinti, kad Žemės ūkio ministerijai pavaldžios kontrolės institucijos derintų tarpusavyje savo atliekamas paramos gavėjų patikras ir sudarytų kuo mažiau nepatogumų ūkininkaujantiems;
4. Ugdyti kaimo bendruomenių ir kitų nevyriausybinų organizacijų (NVO) administracinius gebėjimus. Bendradarbiaujant su atsakingomis institucijomis sukurti NVO savanoriškojo darbo apskaitos sistemą;
5. Remti šakinių žemdirbių savivaldos asociacijų įsitraukimą į kaimo plėtros ir žemės ūkio politikos sprendimų priėmimą ir įgyvendinimą (pvz., didinti asociacijų vaidmenį ūkinių gyvūnų produktyvumo ir veislinių savybių gerinimo srityse).

3. ŪKIŲ ATSPARUMAS RIZIKAI IR TVARUS ŪKININKAVIMAS

3.1 uždavinys. Mažinti neigiamą klimato kaitos poveikį žemės ūkiui

3.2 uždavinys. Stabdyti dirvožemio degradaciją, atnaujinti melioracijos sistemas

3.3 uždavinys. Diegti efektyvias rizikos valdymo priemones

3.4 uždavinys. Puoselėti tausojančią agrarinę aplinkosaugą

3.5 uždavinys. Pasiiekti proveržį ekologinio ūkininkavimo srityje

Lietuva yra įsipareigojusi iki 2030 m. 9 proc. sumažinti šiltnamio efektą skatinančių dujų (ŠESD) emisiją. Didelė ŠESD emisijos dalis turi būti sumažinta žemės ūkyje. Vystyti aplinkai nekenksmingą ūkininkavimą gali būti ekonomiškai naudinga ir patrauklu. Svarbiausias būdas siekiant didinti ūkių atsparumą klimato kaitai bus ūkinės veiklos optimizavimas ir pertvarkymas. Inovatyvios žemės ūkio vandentvarkos priemonės (melioracijos sistemų atnaujinimas) užtikrins mažesnę maisto medžiagų išsiplovimą į paviršinius ar gruntinius vandenius, dėl to didės produkcijos apimtys ir atsparumas klimato veiksniams. Tausojantys žemės dirbimo metodai, vandens išteklių tausūs naudojimas ir didelės gamtinės vertės praktikų taikymas leis išsaugoti biologinę įvairovę ir gerins žemės ūkio įvaizdį visuomenėje. Lietuva turi pozicionuoti save kaip ekologiškos produkcijos šalis.

Planuojami pasiekimai 2030 m.:

- Ne mažiau kaip pusė ūkių taiko sėjomainą daugiau kaip 75 proc. ariamosios žemės plote (2016 m. – 30,5 proc. ūkių);
- Apie 15 proc. žemės ūkio naudmenų yra ekologiškos (2017 m. – 7 proc.);
- 50 proc. ūkių dalyvauja rizikos valdymo priemonėse (šiuo metu veikia tik gyvūnų ir pasėlių draudimo priemonės, apdrausta 10 proc. pasėlių ploto);
- Renovuota melioracijos sistema (nesiimant veiksmų 80 proc. melioracijos sistemų 2030 m. bus kritinės būklės).

VEIKSMAI

3.1 uždavinys. Mažinti neigiamą klimato kaitos poveikį žemės ūkiui

1. Žemės ūkio ministerijai bendradarbiaujant su mokslininkais, konsultantais ir žemdirbių savivalda kasmet pateikti prognozes apie klimato ir ūkininkavimo sąlygas ir perspektyvas su atitinkamomis rekomendacijomis žemės ūkio subjektams;
2. Skatinti naujų technologijų ūkiuose diegimą (gyvūnų laikymas ir kokybiška mityba, pašarų gamybos ir panaudojimo proceso optimizavimas, mėšlo tvarkymo sistemų tobulinimas, genetinis gyvulių potencialas, aplinkosaugos priemonės ir kt.);
3. Sudaryti sąlygas naudoti beatliekius atsinaujinančius išteklius, skatinant aukštos pridėtinės vertės produktų ir energijos gamybą iš gyvulinės ir augalinės produkcijos ir antrinių žemės ūkio žaliavų. Skatinti žaliavų, skirtų aukštesnės pridėtinės vertės bioproduktų gamybai (bioplastikų ar kitų bioproduktų, biokuro, biodujų ir kt.), naudojimą;
4. Didinti mokslo inovacijų praktinį pritaikymą žemės ūkyje švelninant klimato kaitos poveikį ir prisitaikant prie jos;
5. Užtikrinti privačių miškų veisimą nederlingoje žemės ūkio paskirties žemėje, darnų miškininkavimą ir neigiamiems klimato veiksniams atsparų miškų ūkį.

3.2 uždavinys. Stabdyti dirvožemio degradaciją, atnaujinti melioracijos sistemas

1. Puoselėti tausojamąjį ūkininkavimą ir beariminę žemdirbystę. Skatinti ūkius laikytis gerosios ūkininkavimo praktikos taisyklių, kad derlingumo atkūrimo priemonėmis galima būtų išvengti dirvožemio degradacijos, rūgštingumo ir vandens telkinių eutrofikacijos pasekmių;
2. Sukurti teises ir finansines galimybes melioracijos sistemoms Lietuvoje visiškai atnaujinti;
3. Remti investicijas į melioracijos statinių priežiūrą, remontą ir modernizavimą. Rekonstruojant melioracijos statinius, prioritetą teikti inovatyvioms technologijoms, kurias naudojant ne tik sausinama dirva, bet ir užtikrinamas mažesnis maisto medžiagų išsiplovimas į paviršinius ar gruntinius vandenis. Skatinti drėkinimo sistemų diegimą;
4. Plėtoti dvipusio vandens režimo sistemų įrengimą ir eksploataciją melioracijos sistemose. Įrengus dvipusio valdymo drenažo sistemas, drėgmės kiekį dirvoje galima būtų reguliuoti iki trečdaliao Lietuvos sausinamų žemės plotų (ypač Lietuvos Vidurio žemumos zonoje);

5. Bendradarbiaujant su švietimo įstaigomis ir verslininkais užtikrinti, kad Lietuvoje būtų parengiama pakankamai kvalifikuotų vandentvarkos specialistų.

3.3 uždavinys. Diegti efektyvias rizikos valdymo priemones

1. Motyvuoti žemės ūkio subjektus drausti pasėlius nuo nepalankių klimato reiškinių, ekstremalių situacijų, gyvūnų ligų sukeltų padarinių, kompensuojant dalį draudimo įmokos, ir taip mažinti ūkinės veiklos riziką. Skiriant ES ir valstybės paramą prioritetą teikti apsidraudusiems ūkiams;
2. Skatinti ūkių dalyvavimą rizikos valdymo fondų (pajamų stabilizavimo priemonių) veikloje, sudarant teisingas prielaidas tokiems fondams steigtis. Įtraukti į rizikų valdymą visus maisto grandinės dalyvius (gamintojus, tarpininkus, perdirbėjus, prekybininkus);
3. Sukurti aiškią kriterijų sistemą, apibūdinančią, kokiais atvejais valstybė remia ekonominius sunkumus patiriančius ar didelę svarbą regionų gyvybingumui turinčius sektorius. Taikyti paramos priemones, kurių tikslas iš dalies kompensuoti dėl rinkų veikimo sutrikdymo bei nedraudžiamų įvykių žemės ūkio veiklos subjektų prarastas pajamas;
4. Padėti žemės ūkio subjektams investuoti į produkcijos ar žaliavos saugojimą ir saugojimo infrastruktūrą (pvz., kooperatines saugyklas), tai užtikrintų galimybes ūkininkams parduoti produkciją tada, kai tai numato sutartys arba susiklosto palankesnės rinkos sąlygos;
5. Finansinės paramos priemonėmis stiprinti smulkiųjų ir vidutinių ūkių išlikimo rinkoje bei jaunosios kartos pritraukimo į kaimo vietas galimybes.

3.4 uždavinys. Puoselėti tausojančią agrarinę aplinkosaugą

1. Remti veiksmus, skatinančius didelės gamtinės vertės ūkininkavimo praktikas, susijusias su biologinės įvairovės atkūrimu ir išsaugojimu, kaimo specifinių teritorijų tvarkymu. Išplėtoti specialias aplinkosaugos priemones, puoselėjančias biologinės įvairovės ir kraštovaizdžio apsaugą, tvarų gamtinių išteklių naudojimą.
2. Kapitalizuoti informacijos apie turimus žemės plotus (dirvožemio morfologines savybes, granulimetrinę sudėtį, vandens režimą, rūgštingumą, šarminumą, organinių ir mineralinių medžiagų kiekius bei kitus potencialaus derlingumo rodiklius, biologinę įvairovę) kaupimą ir naudojimą. Siekti, kad būtų išlaikyta biologinė įvairovė, sveikatingumas, produktyvumas, produkcijos kokybė ir sauga, būtų atliekama poveikio aplinkai stebėseną;

3. Siekti, kad ūkiuose būtų diegiamos augalų sėjomainos ar kaitos priemonės, tręšiamųjų augalų apsaugos produktų naudojimo bei kontrolės planai, atsižvelgiant į regionų agroekologinius, socialinius ir ekonominius ypatumus;
4. Skirti valstybės išteklius ūkinių gyvūnų ligų diagnostikai, prevencijai ir kontrolei, gyvulių sveikatingumui ir ligų protrūkių valdymui, taikant biologinės saugos ir kitas priemones. Skatinti priemones (pvz., taikomuosius mokslinius tyrimus ūkiuose), didinančias ūkinių gyvūnų atsparumą ligoms ir mažinančias antibiotikų naudojimą, taip pat stiprinti tokių medžiagų importo į šalį kontrolę;
5. Tikslingiau teikti tiesiogines išmokas ir taikyti kitas pajamų netekimo kompensavimo priemones, susiejant jų skyrimą su tam tikra visuomenei svarbia veikla.

3.5 uždavinys. Pasiiekti proveržį ekologinio ūkininkavimo srityje

1. Sudaryti palankesnes sąlygas smulkiesiems ir vidutiniams ūkiams auginti ekologišką produkciją;
2. Skatinti ekologinę gamybą ir perdirbimą, skiriant ES ir valstybės investicines lėšas ekologiniams ūkiams;
3. Konsultuoti ir mokyti ekologiškai ūkininkaujančius asmenis, kaip įgyvendinti ES ir nacionalinius reikalavimus, susijusius su ekologine gamyba;
4. Plėtoti gyvūnų auginimo technologijų ekologiniuose ūkiuose modernizavimą ir siekti, kad būtų užtikrinta gyvūnų gerovė bei ligų prevencija;
5. Valstybės prioritetą teikti ekologiniam ūkininkavimui gamtiniu požiūriu jautriose kraštovaizdžio teritorijose, ypač saugomose teritorijose.

4. VIETINĖS PRODUKCIJOS VARTOJIMAS IR KAIMO ĮVAIZDIS

4.1 uždavinys. Plėsti maisto produktų eksportą

4.2 uždavinys. Didinti vietos vartojimą

4.3 uždavinys. Formuoti trumpas žemės ūkio ir maisto produktų tiekimo grandines

4.4 uždavinys. Plėtoti įvairių rūšių turizmą kaimo vietovėse

4.5 uždavinys. Gerinti kaimo įvaizdį ir skatinti kultūrinius projektus kaimo vietovėse

Pasaulyje augant sveiko maisto poreikiui, Lietuva ir toliau turėtų pozicionuoti save kaip sveiką ir kokybišką maistą gaminančią šalį. Svarbu plėsti ir aukštos pridėtinės vertės gaminių eksportą. Dabartinė situacija ypač palanki Lietuvos ūkininkams dalį žemės ūkio ir maisto produktų parduoti tiesiogiai galutiniams vartotojams, nes didėja ekologiško, šviežio, kokybiško, netoli vartotojų gyvenamosios vietos pagaminto maisto paklausa. Galimybė dalį vietos gamintojų produktų įsigyti vietos rinkoje gali būti varomoji kaimiškųjų teritorijų jėga. Turizmas – viena sparčiausiai augančių vietinės ekonomikos įvairinimo veiklų Lietuvos kaime, padedanti kurti naujas rinkas vietiniams produktams, ypač tose vietovėse, kurios mažiau tinka žemės ūkio veiklai. Būtina gerinti kaimo vietovių ir regionų įvaizdį, kaimo gyventojų reputaciją ir ūkininko profesijos prestižą.

Planuojami pasiekimai 2030 m.:

- 10 proc. išaugęs lietuviškų žemės ūkio ir maisto produktų eksportas (2017 m. lietuviškos kilmės eksportas sudarė 3,549 mlrd. Eur);
- trečdalis šalies ūkių tiesiogiai vartotojams parduoda daugiau kaip 50 proc. produkcijos (2018 m. – 24 proc.);
- 25 proc. išaugęs turistų ir lankytojų skaičius kaimo vietovėse (2017 m. kaimo turizmo sodybose apsilankė 324,7 tūkst. turistų).

VEIKSMAI

4.1 uždavinys. Plėsti maisto produktų eksportą

1. Ekonominės diplomatijos priemonėmis palengvinti Lietuvos eksportuotojams naujų rinkų atvėrimą trečiojoje šalyje, derinant kokybės ir kitų reikalavimų skirtumus tarp šalių. Suteikti kuo išsamesnę informaciją apie įvairių produktų eksporto galimybes Lietuvos įmonėms;
2. Nuolat vertinti lietuviškų maisto produktų eksporto paklausą ir poreikį. Aktyviai panaudoti turimą Lietuvos ambasadų tinklą, garbės konsulus, siekiant supažindinti Lietuvos įmones su eksporto galimybėmis, rengti teminius seminarus pasitelkiant rinkų ekspertų pagalbą. Aktyviai įgyvendinti verslo misijas siekiant padėti užmegzti verslo ryšius.
3. Nuolat stebėti prioritetines eksporto rinkas ir skatinti Lietuvos įmones bendradarbiauti bei koordinuoti tarpusavio veiksmus, tiek siekiant užtikrinti importuojančioms šalims reikalingus produkcijos kiekius, tiek išplėsti asortimentą. Organizuoti reguliarius susitikimus su maisto pramonės eksporto įmonėmis, siekiant nustatyti prioritetines eksporto rinkas ir sektorius, įvertinti įmonių poreikius bei lūkesčius, efektyviai paskirstyti finansinę paramą perspektyvių eksporto šakų atstovams;
4. Didinti perdirbtų ir kuo aukštesnės pridėtinės vertės kokybiškų, sveikų ir saugių produktų eksportą.
5. Sukurti Lietuvoje pagaminto produkto nacionalinį ženklą, jį populiarinti, puoselėti nacionalinių ir regioninių prekių ženklų bei maisto produktų populiarinimą ir šių produktų eksportą, pristatant juos tarptautinėse parodose. Skatinti mažesnių ir vidutinių žemės ūkio ir maisto produktų gamintojų dalyvavimą tarptautinėse maisto pramonės parodose, suteikiant finansinę paramą pristatyti savo produkciją užsienio rinkose.

4.2 uždavinys. Didinti vietos vartojimą

1. Nacionalinėje maisto ūkio politikoje prioritetą teikti vietinio maisto gamybai ir pardavimams vietos rinkoje (pvz.: nedidelėse parduotuvėse, turgeliuose, prekybos tinkluose) tam naudojant inovatyvias priemones (pvz., e. kuponų sistemą);
2. Teikti ES ir valstybės paramą gamintojams, kurie orientuoti į nišinius vartotojų rinkos segmentus, sveikatos problemų turinčių žmonių poreikių patenkinimą ir kt.;
3. Teisinėmis ir finansinėmis priemonėmis skatinti ūkininkų ir vartotojų bendradarbiavimą, kuris sustiprintų ūkininkų dalyvavimo rinkoje konkurencines galias. Plėtoti vietos produktų

vertės grandines, telkti ūkininkus ir vartotojus į bendruomenes, visuotinę naudą teikiančią bendradarbiavimo tinklą. Skatinti ūkių bendradarbiavimą su viešuoju sektoriumi.

4. Sudaryti teisinis prielaidas vietos produktų organizacinių sistemų kūrimui įtraukiant suinteresuotuosius (ūkininkus, vartotojus, viešojo maitinimo, pirkimų ir pardavimų organizatorius, ligonines, mokyklas, turizmo ir verslo centrus, visuomenės sveikatos biurus ir kt.), koordinuojant ir taikant kolektyvinės rinkodaros priemones (pvz., „perku prekę iš savo regiono“), kuriant infrastruktūrą (pvz., turgavietės);
5. Sukurti teisinis ir organizacines prielaidas savivaldybių ir valstybinių institucijų viešuosiuose pirkimuose dalyvauti vietos gamintojams, gaminantiems didelės biologinės vertės ir panašius maisto produktus. Savivaldos institucijos ir valstybinės įstaigos turėtų taikyti novatoriškus maisto produktų pirkimų organizavimo modelius, vis labiau atsižvelgdamos į kokybines savybes (ekologiškumą, didelę biologinę vertę ir pan.), socialinį ir ekonominį tokių pirkimų poveikį vietos ekonomikai, ŠESD emisijas, galimybes ilgalaikėms sutartims.

4.3 uždavinys. Formuoti trumpas žemės ūkio ir maisto produktų tiekimo grandines

1. Keisti šalies gyventojų vartojimo įpročius teikiant pirmenybę vietos produktų vartojimui, vartotojo ir ūkininko ryšiams plėtoti (apsilankymai ūkiuose, ūkininkavimo patyrimas ir kt.). Sudaryti sąlygas ūkiuose pagamintų produktų pateikimo pagal išankstinius užsakymus sistemos kūrimui, taip diegiant tausojančio vartojimo kultūrą;
2. Remti mobiliųjų ūkininkų turgelių, perdirbimo įrangos ir specialios transportavimo technikos įsigijimą, kitus trumposios žemės ūkio ir maisto produktų tiekimo grandinės veiksmus. Šiam tikslui turėtų būti ne tik plečiamas turgelių tinklas, bet ir skatinamas ūkininkų parduotuvių steigimas, ūkininkų bendradarbiavimas su smulkiaisiais prekybininkais, restoranais, kaimo turizmo sodybomis;
3. Pagelbėti ūkininkams konsultuojant ir diegiant rinkodaros priemones, kuriant papildomus pardavimo kanalus. Diegti komunikacijos platformas tarp ūkininkų ir vartotojų. Šios e. prekybos platformos būtų efektyvi tradicinės reklamos alternatyva, kuri pasitarnautų ne tik gamintojų žinomumui internetinėje erdvėje sukurti, bet ir būtų tam tikra produkcijos kokybės kontrolės priemonė, vartotojams išsakant savo vertinimus;

4. Skatinti bendradarbiavimą, kooperaciją tarp ūkininkų, didinant turimų išteklių panaudojimo efektyvumą ir mažinant investicijas į perdirbimo ir pakavimo įrangą, transporto priemonių poreikį, užtikrinant tiekiamų produktų įvairovę. Turėtų būti skatinami projektai, kurie kuria naujus vertės kūrimo būdus: ūkininkų ir vartotojų partnerystę, bendrystės erdves (angl. *food hub*), socialinį verslą;
5. Inicijuoti projektus, kuriuose diegiamos tradicinės ir inovatyvios, vartotojų poreikius atitinkančios produktų auginimo, laikymo ir perdirbimo technologijos, taikomi gamtinius išteklius tausojantys žemdirbystės būdai, mažinamas maisto švaistymas.

4.4 uždavinys. Plėtoti įvairių rūšių turizmą kaimo vietovėse

1. Gerinti sąlygas teikti turizmo paslaugas kaimo vietovėse. Turizmo plėtrai skatinti naudoti vietos ir tautinio paveldo produktus, gamtos ir kultūros išteklius, kultūrinės tradicijas, kaimo bendruomenių iniciatyvas;
2. Prioritetą teikti lėtajam turizmui (galimybės įsigyti tradicinių, tautinio paveldo, išskirtinės kokybės ar ekologiškų produktų, išmėginti žemės ūkio darbus, susipažinti su valstiečių naudotais įnagiais ir įrankiais, apsilankyti specializuotuose kaimo ūkiuose), kuris skirtingais metų laikais gali pasiūlyti įvairių užsiėmimų ir taip sumažinti turizmo sezoniškumą bei išlaikyti darbo vietas;
3. Plėtoti kitas turizmo formas, susijusias su kaimo vietovėse esančiais turizmo ištekliais (kultūrinį, religinį, dvarų, konferencinį, etnografinį turizmą ir kt.) ir orientuotas į šeimos laisvalaikį ir užsienio turistus;
4. Bendradarbiaujant su Ekonomikos ir inovacijų ministerija ir savivaldos institucijomis plėtoti įvairių turistinių maršrutų, susijusių su vietos gyventojų ir jų gyvenimo būdo pažinimu, sudarymą, taikyti patrauklesnius informacijos sklaidos pateikimo metodus;
5. Gerinti kaimo vietovėse esančių kempingų, turistinių stovyklų galimybes, plėsti jų siūlomų paslaugų asortimentą.

4.5 uždavinys. Gerinti kaimo įvaizdį ir skatinti kultūrinius projektus kaimo vietovėse

1. Inicijuoti kaimo įvaizdžio gerinimo ir patrauklumo didinimo priemonių projektus, įtraukiant socialinius, ekonominius, kultūrinius, tautinius, gamtinius, ekonominius kaimo vietovių privalumus.
2. Siekiant tikslingiau naudoti kultūrinius ir etnografinius kaimo vietovių išteklius (pvz.: dvarus, etnografines sodybas), remti kaimo bendruomenių, tradicinių amatų centrų ir kitų kaimo plėtros veikėjų kultūrinių ir etnografinių išteklių puoselėjimo ir pritaikymo šiuolaikiniams poreikiams iniciatyvas bei bendradarbiavimą su ūkininkais ir kaimo turizmo sodybų savininkais (pvz., edukacinių renginių organizavimas moksleiviams ir kt.);
3. Raginti įvairias kultūros ir meno organizacijas renginius organizuoti kaimo vietovėse, taip pat remti organizacines ir rinkodaros priemones, kurios pagerintų informacijos apie kaime vykstančius renginius sklaidą ir pasiekiamumą, miesto gyventojų pritraukimą (pvz., kasmet rengti ir viešinti „Nacionalinių renginių kaimo vietovėse planą“, informuoti apie Lietuvos mažųjų kultūros sostinių, aktyviausių bendruomenių konkursus ir jų nugalėtojus);
4. Remti NVO kultūrinius projektus kaimo vietovėse, skirtus kaimo gyventojų kultūrai turtinti ir kaimo įvaizdžiui gerinti;
5. Skatinti įvairius kaimo ir miesto bendradarbiavimo projektus, kuriais siekiama įgyti naujausių žinių ir gebėjimų, taip pat pasirengti savarankiškai vystyti inovatyvias idėjas kaimo vietovėse.

BAIGIAMOSIOS NUOSTATOS

Įgyvendinus *Baltojoje knygoje* numatytus veiksmus, ateityje **didės žemės ūkio veiklos tvarumas ir bus išsaugotas kaimo vietovių regionų gyvybingumas**. *Baltojoje knygoje* numatyti veiksmai sukurs prielaidas kaimo vietovėse išlaikyti gyventojų skaičių ir patrauklias darbo vietas, stiprinti bendruomenes, padidinti žemės ir miškų ūkyje kuriamą pridėtinę vertę, skatinti tvarų ūkininkavimą, didinti kaime pagamintos produkcijos vartojimą, kurti bendradarbiavimo ryšius ir gerinti kaimo įvaizdį. Inovatyvūs žinių teikimo bei konsultavimo būdai, inovacijų diegimas sustiprins kaimo žmonių verslumą. Įgyvendinant veiksmus, skirtus rizikos valdymo priemonėms diegti, bus padidintas ūkių atsparumas neigiamiems išorės veiksniams.

Šio sutartinio strateginio dokumento sėkmė priklauso nuo žemdirbių savivaldos, nacionalinės ir vietos valdžios bei mokslo bendruomenės bendradarbiavimo.

Rengiant Baltąją knygą dalyvavo Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto, Lietuvos mokslų akademijos, Lietuvos agrarinių ir miškų mokslų centro, Vytauto Didžiojo universiteto Žemės ūkio akademijos, Sveikatos mokslų universiteto Gyvulininkystės instituto mokslininkai. Į diskusijas buvo įsitraukę Lietuvos Respublikos Seimo Kaimo reikalų komiteto nariai, ministerijų, Lietuvos Respublikos žemės ūkio rūmų, Lietuvos žemės ūkio tarybos ir kitų žemdirbių organizacijų, Lietuvos kaimo bendruomenių sąjungos, VšĮ Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnybos, Lietuvos verslo konfederacijos, Lietuvos savivaldybių asociacijos atstovai.

Mes, toliau pasirašiusieji, patvirtiname savo įsipareigojimą nuosekliai įgyvendinti Lietuvos kaimo ir žemės ūkio plėtros baltosios knygos nuostatas. Baltosios knygos pakeitimai tvirtinami pasirašiusiųjų sutarimu.